

Siyer Mütercimi Olarak Büyük Şair Bâkî (ö. 1008/1600) (Meâlimü'l-yakîn" İsimli Eseri Çerçevesinde)¹

Ali Arslan

Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Zonguldak, Türkiye
arslanalikarabuk@gmail.com

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 06.09.2019

Kabul Tarihi: 06.12.2019

Öz

Türklerin İslâmiyete girmesinden kısa bir zaman sonra başlayan tercüme faaliyetleri, bir müddet sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını konu alan eserleri de içine alacak şekilde genişlemiştir. Osmanlı Devleti'nin en parlak devri olarak bilinen on altıncı asır, aynı zamanda bu çalışmalar açısından de önemlidir ki, bu asırda devlet adamları tarafından da tercüme faaliyetlerini destekleyen teşvikler artmıştır. Çalışmaya konu olan Meâlimü'l-yakîn fi sîreti seyidi'l-mürselîn de bu çeşit eserlere dair, güzel bir örnektir. Bâkî bu eseriyle hem nesirdeki gücünü hem de Arap Dili ve İslâmî İlimlere olan ilgisini göstermiştir. Bu asrın önemli bir özelliği ise tercüme ve şerh geleneğinin ön planda olması ve tercüme anlayışının günümüzden biraz farklı olmasıdır. Bâkî de bu anlayışa uygun olarak eserini hangi esaslara göre telif edeceğini, eserinin girişinde belirtmiş ve genel itibarıyla de bunlara riayet etmiştir. Bu çalışmada tercüme faaliyetleri hakkında kısa bilgi verilecek olup, ilgili asırda yapılmış bir tercüme eser olarak Meâlimü'l-yakîn tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, Me'âlimü'l-yakîn, Kastallânî, Tercüme, Onaltıncı Asır.

As a translator of Prophet's Biography, Baki (d. 1008/1600) (Within the framework of his work named "Maâlimu'l-yakîn")²

Ali Arslan

Dr., Zonguldak Bülent Ecevit University Faculty of Teology, Zonguldak, Turkey
arslanalikarabuk@gmail.com

Research Article

Arrival Date: 06.09.2019

Acceptance Date: 06.12.2019

Abstract

The translation activities that started shortly after the Turks entered Islam have expanded to include works about the life of the Prophet after a while. In the sixteenth century known as the most brilliant era of the Ottoman Empire, it is also important for these studies that the incentives increased by the statesmen. The subject of the study, "A Maâlimu'l-yakîn" is considered as a good example of these works. With this work, Baki showed both his power in prose and his interest in Arabic Language and Islamic Sciences. The main feature of this century is that the tradition of translation and commentary is at the forefront and the understanding of translation is a little different from today's. Bâkî also stated in the introduction of his work in accordance with this understanding, according to which principles he would copyright his work, and he complied with them in general. In this study, a brief information about the translation activities will be given and "Maâlimu'l-yakîn" will be introduced as a translation work made in the relevant century.

Key Words: Bâkî, Maâlimu'l-yakîn, Kastallânî, Translation, Sixteenth Century.

¹ Bu çalışma Bülent Ecevit Üniversitesi tarafından desteklenmiştir.

² This study was supported by Bülent Ecevit University.

1. Giriş

Hız. Peygamber'i (s.a.v.) iyi tanımak, en güzel örnek olarak onu kendine rehber edinmek ve itaat etmek gibi hususlara işaret eden âyetlerdeki mesajı hayatlarına aktarabilme amacıyla ilk devirden itibaren Müslümanlar, Allah Resûlü'nün (s.a.v.) hayatının her aşamasının iyi bilinmesi gerektiğinin önemini kavramışlardır. Resûlüllah (s.a.v.) kendi aralarında hayatta iken O'nu bizzat gören ve yaptığı uygulamaları müşâhede edenler olduğu gibi, her an bu fırsatı bulamayanlar da başkalarından öğrenme imkânı içerisinde idiler. Allah Resûlü'nün vefatından sonra ise ilk başlarda hıfz yöntemiyle aktarılan bilgiler, zamanla yazılarak tedvîn edilmiş ve bu faaliyetler daha sonra belli usullerle yazılan kitapların telif edilmesi şeklinde devam etmiştir.

Siyer üzerine yazılan eserlerin çoğalmasa, bu konudaki literatürün genişlemesine sebep olmuştur. Bu eserlerde rivâyetleri nakleden râvilerin, bilgileri bazı farklılıklarla nakletmeleri gibi sebepler bu rivâyetlerin çok yönlü değerlendirilmelerini zorunlu kılmıştır. İslam coğrafyasının kısa sürede çok geniş alanı içine alması, Müslümanların farklı kültürlerle temaslarını sağlamıştır. Bu temaslar yeni araştırma, inceleme ve tartışma alanlarına zemin hazırlamış, dolayısıyla Siyer ilminde bazı konuların ön plana çıkmasına vesile olmuştur. Neticede yeni konu ve kaynakların Siyer alanına girmesi ve peygamber tasavvurundaki değişimler de Siyer literatürünü etkilemiştir.³ Bu itibarla özellikle yazılı kaynakların iyi anlaşılabilmesi, ilgili zaman diliminin anlayışının iyi bilinmesi ile mümkündür.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından kısa bir zaman sonra başlayan Siyer ile ilgili bilgiler, erken devirlerde Hadis'le beraber ele alınmakla birlikte, kısa bir zaman sonra müstakil eserlerde bir araya getirilmeye başlanmıştır. Neticede ilk üç asırda Siyer'in temel kaynakları olarak kabul edilen eserler telif edilmiştir. Bu asırdan sonra yazılan eserlerin neredeyse tamamı, bunlara dayanmaktadır. Her ne kadar bu eserler tamamen günümüze ulaşamamış olsa da daha sonra telif edilen eserlerdeki nakiller vasıtasıyla kayıp olan

kaynaklardaki mâlumâtın önemli bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir.⁴ Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

Ka'bu'l-Ahbâr (v. 32/652), Abdullah b. Selâm (v.43/663) Vehb b. Münebbih (v.114?/732)'le birlikte Hız. Peygamber'in (s.a.v.) hayatı ile ilgili bilgilerin bir araya getirilmeye başlandığı dönem sonrası, Urve b. Ez-Zubeyr (v. 94/713), Şürahbîl b. Sa'd (v. 123/740), Âsım b. Ömer b. Katâde (v. 120/737) ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Hazm (v. 135/752) ile birlikte belli râvilerle ait rivayetlerin sahifelerde bir araya getirilmesi dönemi başlamıştır. İbn Şihâb ez-Zührî (v. 124/741) ile birlikte bu malzemenin tedvîn edilmesiyle de yeni bir aşamaya geçilmiştir.

Tedvîn faaliyetlerinin hemen peşinden, tasnif dönemi başlamış ve rivâyetler tarihî sıraya göre telif edilmiştir. Farklı kaynaklardan da istifade edilmeye başlanan bu dönemdeki eserlerde şiirden de bolca istifade edilmiştir. Mûsa b. Ukbe (v. 141/758), İbn İshâk (v. 151/768), Ma'mer b. Râşid (v. 153/770), Ebû Ma'ser es-Sindî (v. 170/787) ve Vâkîdî (v. 207/768) bu dönemin önemli müelliflerindedir. Bu dönmeden sonra Yûnus b. Bükeyr (v. 199/814) ve İbn Hişâm (v. 213/828) gibi âlimler hem önceki eserleri nakletmişler hem de kendi ulaştıkları rivayetleri eklemişler ve gerektiğinde önceki bilgileri tenkit etmişlerdir. İbn Sa'd'la (v. 230/844) birlikte ise önceki eserleri karşılaştırmalı olarak nakletme dönemine girilmiş ve bu dönemde Belâzûrî (v. 279/892-893), Taberî (v. 310/923), İbnü'l-Esîr (v. 630/1233) ve İbn Kesîr (v.774/1373) gibi tarihçiler bu usullerle eser telif etmişlerdir.

İbn Hişâm üzerine Süheylî'nin (v. 581/1185) yazdığı Ravdu'l-Ünüf'le birlikte şerh dönemi başlamış, İbn Seyyidinnâs (v. 734/1334), Şâmî (942/1536) ve Halebî (v. 1044/1635) gibi âlimlerle geçmişte yazılanların geniş bir derlemeye tâbî tutulduğu aşamaya geçilmiştir. Ayrıca Siyer, İslâm medeniyetinde bir edebî tür olarak da gelişmiş ve gerek manzûm gerekse mensûr siyer, na't ve mevlütler yazılmıştır. Özellikle Osmanlı döneminde edebî türden yazılan siyerler yaygın olduğundan bu eserlerin, toplumda peygamber algısının oluşmasında büyük bir etkisi olmuştur.⁵

Osmanlı Devleti'nin en parlak devri sayılan on altıncı asırda İstanbul, İslam âlemi için siyâsî alanda merkez

³ Adnan Demircan, *Siyer*, (İstanbul: Beyan Yayınları, , 2016), 48, 49.

⁴ Demircan, *Siyer*, 48, 49.

⁵ Demircan, *Siyer*, 23. Siyer kaynakları için bk: Marsden Jonesc. "Mukaddime", *Kitâbu'l-Meğâzî li'l-Vâkîdî*, thk. Marsden Jonesc (Beyrût: Âlemül-kütüb, 1984/1403), 1: 19-29; Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafız eş-Şelebî, "Mukaddime", *es-Sîretü'n-nebeviyye libn-i Hişân*, thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafız eş-Şelebî, (Kâhire: 1375/1955), 1:3-24; Muhammed

Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991), 1: 7-10; Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (İstanbul: 2008), 300-348; Kasım Şulul, *Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebî (a.s.)*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 59-64; Demircan, *Siyer*, 21-23; Süheyl Zekkâr, "Mukaddime İbn Şihâb ez-Zührî'nin Meğâzî Adlı Eseri ve Hayatı", *İbn Şihâb ez-Zührî el-Meğâzî İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar*, trc. Mehmet Nur Akdoğan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 11-26. -

olduğu gibi, ilim, sanat, mimârî, sosyal ve ticârî alanda da bir dünya şehrine dönüşmüştü. Türk edebiyatı da özellik nazımda çok güzel eserler vermiş, ayrıca Türkçe'nin haricinde Arapça ve Farsça dillerinde yazılmış pek çok eserler de vücut bulmuştu. Nazmın yanında nesir de gelişmiş ve bilhassa Kânûnî döneminde; te'lif, telhis, tercüme, telhis ve şerh gibi farklı türlerde Türkçe yazılmış mensûr eserler çoğalmıştır. Nesir alanında te'lif edilen eserler; tezkire, dinî ve tasavvufî eserler, tarih kitapları, şerhler, menâkıbnâmeler, mektuplar, ahlak eserleri, siyâsetnâmeler, matematik, coğrafya, tıp, muhabbetnâmeler olarak sıralanabilir. Bu asrın dikkat çeken önemli yönlerinden biri de tercüme faaliyetinin bolluğu, hatta bunların başta padişah olmak üzere üst düzey devlet adamları tarafından teşvik edilmesidir.⁶ Devlet adamlarının teşvikiyle tercüme edilen *Meâlimü'l-yakîn fi sîreti seyîdi'l-mürselîn* isimli eser bunlardan birisidir. Eser devrin Sadrâzamı Sokullu Mehmet Paşa'nın (ö. 987/1579) teşvikiyle şâir Bâkî tarafından telif edilmiştir. Eser aynı zamanda şiirleri büyük bir zevkle okunan Bâkî'nin nesirdeki ustahlığına da şâhittir. Bu eserlerindeki dili günümüzde de çok rahat anlaşılabilir sadeliktedir. Bu aynı zamanda on altıncı asırdaki şâirlerin toplumla ilişkilerinin ne kadar canlı olduğunun bir göstergesidir. Gerektiğinde eserlerini herhangi bir sanat kaygısı gütmeyen, dinî değerlerin insanlar arasında güçlenmesine katkı sağlaması amacıyla yazmışlardır. Eserin meşhûr olması da bir manada bu yönüyle alakalıdır. İçerisinde daha sonraki dönemlerde gerek yazıda gerekse konuşulan dilde, pek fazla kullanılmayan eski deyim ve sözlere de yer vermektedir. Bu gibi özellikleri barındırması bu gün de özellikle Edebiyat alanında

üzerine birçok çalışma yapılması için ilgi odağı olmasını sağlamaktadır.

Bâkî'nin bu eseri üzerine tespit edebildiğimiz kadarıyla Orhan Tergib doktora çalışması yapmış ve eseri Latin harflerine aktarmıştır.⁷ Ayrıca İsmail Hakkı Turhan bu eserdeki "karmaşık birleşik cümle tipleri"⁸ ve Ruşen Deniz de "tümlenme birleşik cümleler"⁹ konulu iki tane yüksek lisans tezi yapmışlardır. Bâkî'nin özellikle *Dîvân'ı* üzerine yapılan çalışmalar daha fazladır. Bunlara Cevat Yerdelen'in, "Bâkî *Dîvânı*'nda Tasavvufî ve Dînî Öğeler"¹⁰ isimli çalışması örnek verilebilir.¹¹ Kastallânî ve eserleri üzerine yapılan araştırmalar da artarak devam etmektedir ki bunlardan birisi, Shirin Zholdoshbek Kyzy'in "*el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*" isimli *Eseri Işığında Kastallânî'nin Peygamber Tasavvuru* isimli yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışmada Kastallânî'nin eserindeki peygamber tasavvurunun tahlil ve tenkidi yapılmıştır.¹²

Bâkî'nin bu tercümesi daha sonları İslam âleminde büyük şöhrete ulaşmış olmasına rağmen, günümüzde bu eserle ilgili çalışmalar yeni yeni artmaktadır. Özellikle bu tercümede Bâkî'nin takip ettiği yöntem ve rivâyetler arasında yapmış olduğu tercih üzerine yapılan çalışmalar buna örnek olarak verilebilir.¹³ Burada ise daha ziyade tercüme esas teşkil eden eser, ilgili devirdeki tercüme uslûbü ve Bâkî'nin tercümede dikkat ettiği bazı noktalar üzerinde durulacaktır.

2. Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *Mevâhibü'l-Ledünniyye* isimli eseri

12 Zilkâde 851/19 Ocak 1448'de Kahire'de dünyaya gelen Kastallânî'nin¹⁴ ismi, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed bin Muhammed el-Hatib el-Kastallânî eş-Şâfiî el-Mısırî (ö.923/1517) olarak verilmektedir.¹⁵ Küçük yaşta hıfzını tamamladıktan sonra İbnü'l-Cezerî gibi

⁶ Amil Çelebioğlu, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, (İstanbul: 1984), 111-120; Cevdet Dadaş, *Bâkî Fezâilü'l-cihâd Değerlendirme-Metin İndeks* (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 1995), 12-14.

⁷ Eserin çok sayıdaki yazma nüshalarından en güvenilir olan Hamidiye nüshası esas alınarak ve yaygın olarak kullanılan transkripsiyon alfabesi kullanılarak Latin harflerine aktarılması Orhan Tergib tarafından yapılmıştır. Bu çalışmadan gerektiğinde istifade edilecektir. İlgili çalışma için bkz.: Orhan Tergib, *Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin-Sözlük)*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010).

⁸ İsmail Hakkı Turhan, *Bâkî'nin Mevâhibü'l-Ledünniyye Tercümesinde Karmaşık Birleşik Cümle Tipleri*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992).

⁹ Ruşen Deniz, *Bâkî'nin Meâlimü'l-yakîn fi sîreti Seyîdi'l-mürselîn adlı eserindeki Tümlenme Birleşik Cümleler*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993).

¹⁰ Cevat Yerdelen, "Bâkî *Dîvânı*'nda Tasavvufî ve Dînî Öğeler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (2015): 95-110.

¹¹ Bâkî ve *Meâlimü'l-yakîn* üzerine yapılan tez ve kitaplar hakkında bilgi için bk: Tergib, *Bâkî'nin Meâlimü'l-yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi*, 52-58.

¹² Shirin Zholdoshbek Kyzy, "*el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*" isimli *Eseri Işığında Kastallânî'nin Peygamber Tasavvuru*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 4.

¹³ Bk. Ali Arslan, "Kastallânî'nin el-Mevâhibü'l-Ledünniyye'sinin Bâkî Tercümesi: Me'âlimü'l-yakîn-Tercüme ve Rivâyet Tercihi Yöntemi Açısından İncelenmesi-", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51 (Haziran 2019): 181-205.

¹⁴ Kastallânî nisbesi ise ailesinin Tunus'un Kastilya olarak isimlendirilen Cerid bölgesinden gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bk: Abdülkadir Şener, "Kastallânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 14: 583.

¹⁵ el-Kettânî, Abdülhay, *Fihrisü'l-Fehâris*, (Beyrût: 1402/1982), 2: 967.

kıraat âlimlerinin rivayetlerini öğrenmiştir. Devrinin önde gelen hadis hocalarından Şemseddin es-Sehâvî'den hadis dinlemiş, diğer hocaların derslerinden istifade etmiştir. Etkili bir vâiz ve hoş sese sahip olmasının yanında çeşitli medreselerin şeyhliğine de tayin edilmiştir. Biri 884 (1480), diğeri 894 (1489) yılında olmak üzere yaptığı iki hac ziyareti hariç Kahire'den ayrılmamış, 7 Muharrem 923'te (30 Ocak 1517) burada vefat etmiş ve evinin yakınlarında bulunan Medresetü'l-Ayniyye'nin avlusunda Bedreddin el-Aynî'nin yanına defnedilmiştir.¹⁶

Yazdığı eserler incelendiğinde Hadis, Siyer, Kelâm, Kıraat, Arap Dili, Tasavvuf gibi alanlarda devrinin önemli âlimlerinden olan Kastallânî¹⁷, aynı dönem âlimlerinden bazıları ile tartışmaya da girmiştir.¹⁸ Kastallânî'nin "Mevâhibü'l-ledünniyye" isimli eseri, diğer eserleri içinde en meşhûr olanlardandır. Bu eser üzerine yapılan ihtisar, şerh, tercüme çalışmaları ve İslam coğrafyasında çok yaygın bir şekilde okunması da bunu doğrular vaziyettedir. Kendisinden önceki siyer kitaplarından da istifade ederek yazılmış olan eser, muhtevası ve özellikleri dikkate alındığında, siyer yazıcılığının hangi yönde şekillendiği açısından da önemlidir.

Yukarıda kısaca bilgi verdiğimiz ilk dönem Siyer kaynakları yanında, özellikle üçüncü asırdan itibaren, Hadis, Siyer, Tarih ve Tasavvuf eserlerinde, Resûl-i Ekrem'in dış görünüşünü, özel hayatını ve ahlâkını ifade etmek amacıyla şemâil kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde hayatı bütün Müslümanlar için örnek olarak sunulan ve âlemlere rahmet olarak gönderildiği bildirilen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) (Bk: Sebe' 34/28, el-A'râf 7/158, Âl-i İmrân 3/32, 132, el-Enbiyâ 21/107, el-Kalem 68/4) şemâlinin ikinci kaynağı ise hadis eserleridir. Temel Hadis kaynakları "fezâil, menâkıb, edeb, libâs, et'ime, eşribe, zînet, zikir, duâ" gibi bölümlerinde şemâile yer vermişlerdir. Bu konuların derli toplu bir arada verildiği ilk müstakil eser ise, Tirmizî'nin "eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye" isimli kitabı olup, bundan sonra bu konu ayrı bir ilim dalına dönüşmüştür. Konusunda ilk olan

bu eser büyük rağbet görmüş ve üzerine daha sonraları çok çalışma yapılmıştır.

Ferrâ el-Begavî'nin (v. 516/1122) *el-Envâr fî şemâ'ili'n-nebiyyi'l-muhtâr (İrşâdü'l-envâr)* isimli eseri ve daha sonra bütün İslam dünyasında büyük bir şöret kazanan Kâdî İyâz'ın (v. 544/1149) *eş-Şifâ'*sı ile şemâil türünün başka örnekleri verilmiştir. Bunların en önemlileri arasında İbn Kesîr'in (v. 774/1373), *Şemâ'ilü'r-resûl'ü*, Süyûtî'nin, *eş-Şemâ'ilü's-şerîfe*'si gibi eserler sayılabilir. Kastallânî'nin, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minaḥi'l-Muḥammediyye* isimli eseri de her ne kadar müstakil bir şemâil kitabı olmasa da Resûl-i Ekrem'in hayatı, mucizeleri ve hasâisi yanında şemâili de değinen bir eserdir.¹⁹

Kastallânî'nin eseri kısa zaman içerisinde tasnifinin güzelliği, üslûbunun sadeliği gibi nedenlerle yaygınlık kazanmıştır.²⁰ Nitekim Şebrâmesillî (997-1087/1590-1676) eser üzerine *Hâşiye 'ale'l-Mevâhibi'l-ledünniyye (Teyisrû'l-meḥâlibi's-seniyye bi-keşfi esrâri'l-Mevâhibi'l-ledünniyye)*²¹ ismiyle hâşiye çalışması yapmış, ayrıca ez-Zürkânî (v. 1055-1122/1645-1710) de *Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledünniyye (İşrâku mesâbîhi's-sîreti'n-nebeviyye bi-mezci esrâri'l-Mevâhibi'l-ledünniyye)* isimli eseriyle şerh etmiştir. Zürkânî şerhini 13 Cemâziyelevvel 1117'de (2 Eylül 1705) senesinde bitirdiğini, henüz daha tamamlanmadan yaptığı şerhin şöhrete kavuştuğunu ve farklı nüshalarının etrafa yayıldığını ifade etmektedir.²² Bâkî'nin (933-1008/1526-1600) yapmış olduğu bu tercüme ise yukarıda zikredilen iki eserden de eski tarihlidir.

3. On Altıncı Asır Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği

On altıncı asır Osmanlı coğrafyasında mimârîde Mimar Sinan, İslâmî ilimlerin birçok dalında İbn-i Kemâl, Ebussuûd, Kınalızâde gibi ulemâ, şiirde de Zâtî, Rahmî, Hayalî, Yahya, İshak Çelebi, Fuzûlî ve Bâkî gibi üstatlar yetişmiştir. Bu asrın şâirlerinin en önemli özelliği âhenk ve edâ itibarıyla Acem örneklerinden aşağı kalmayan eserler vücuda getirmeleridir. Böylelikle artık Acem klâsizminin

¹⁶ Hayatı hakkında bk: Şener, "Kastallânî", 14: 583, 584.

¹⁷ Kâtip Çelebi (Hâci Halîfe), *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-funûn*, (İstanbul: 1971), 1: 366, 647, 867, 919; 2: 1090, 1335, 1568, 1848, 1938, 1965; Abdülkadir Şener, "Kastallânî", 14: 583, 584; M. Said Uzundağ, "Kastallânî ve Şerh Metodu Üzerine", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2, 2011, 279-286.

¹⁸ Özellikle Süyûtî, Kastallânî'yi kitaplarından yararlandığı halde bunu belirtmediği yönünde iddialarda bulunmuş ve Kastallânî tarafından da cevaplar verilmiştir. Bk: el-Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris*, 2: 969.

¹⁹ Yaşar Kandemir, "Şemâil", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 498,499.

²⁰ Burada şu hususa da dikkat çekilmelidir ki, Memlûklülür devrinin ilmî bakımdan önemli özelliği şerh, hâşiye, ihtisar çalışmalarının ön planda olmasıdır. Bk: Nejdî Gürkan, *Arap Edebiyatında Memlûklülür Dönemi* (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2000), 6.

²¹ Fehmi Ethem Karatay, *Arapça Yazmalar Kataloğu*, (İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları: 1966), 3: 272-274.

²² Tuncay Başoğlu, "Muhammed b. Abdülbâkî Zürkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44: 580.

yanında Türk klâsizmi ortaya çıkmıştır.²³ Bu asırda edebî lisan önceki asırlardaki gibi Arapça ve Acemce'den yeni unsurlar almaya devam etmiştir. Fakat bu durum Türkçe'nin ehemmiyetin azaldığına bir delil değildir. Bilakis Türkçe, yeni yeni aldığı Arap ve Acem kelimeleriyle arûz kalıplarına daha muvaffakiyetle intibak etmiş ve edebî sanatları daha sık ve rahat kullanabilir hale gelmiştir. Köprülü'nün ifade ettiği üzere, bu asırda bir taraftan Türk klâsizminin teşekkülü ile birlikte, diğer taraftan halk arasında okunmaya mahsus eserlerin daha fazla yazıldığına şahit olunmaktadır. Bu tarz eserler saray çevrelerinde ve halk arasında büyük rağbet görmeye başlamıştır.²⁴

Bu asrın başka bir özelliği tercüme ve şerh faaliyetlerinin daha ön plana çıkmasıdır.²⁵ Bu eserler daha ziyade insanları irşâd ve nasihat türünde olması bakımından genel bir karaktere sahiptir.²⁶ Bu asırlardaki tercüme faaliyetlerinin en belirgin özelliği ise, asıl metne bazı ilave veya özetlemeler yaparak serbest tercüme türünde olmasıdır. İlgili eserin metnine bağlı kalınarak yapılan tercüme ise daha az görülmektedir.²⁷

Bu çalışmada da görüleceği üzere bu yüzyıllarda klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği, birbirinden tamamen bağımsız değildir. Dolayısıyla bu tarz bazı tercüme eserlerin aynı zamanda şerh olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Hatta bu devir eserleri üzerine yapılan çalışmalarda da işaret edildiği üzere özellikle on altıncı asrın ikinci yarısından itibaren Türkçe şerh çalışmaları daha da yaygınlaşıp, gelenek haline gelmiştir. Şerh faaliyetini ifade etmek için en fazla tercih edilen kelime "şerh" olmakla beraber, "tefsir", "keşf", "hall", "îzâh", "ta'rîf" ve "tercüme" gibi kelimeler ve bunlara etmek, eylemek gibi yardımcı fiiller birleştirilerek bileşik fiiller kullanılmıştır. Bir eserin şerh edilmesinde genel sebep olarak ise çoğu zaman "kaynak metin ile ilgili

okuyucunun bilgi birikiminin yetersiz kaldığı yerler olduğu düşünülmesi" gösterilirken, başta tasavvufî eserlerde de "eldeki metinlerin bir düşünce ve inanç sistemini açıklamak için bir vasıta olarak kullanılması" ön plana çıkmaktadır.²⁸

Bu arada şunu da özellikle belirtmek icâb etmektedir ki, Klasik Türk Edebiyatı'nda nazım her zaman önde olsa da nesir de var olmaya devam etmiş, seyâhatnâme, tarih, menâkıb-nâme, hikâye, siyer, tefsir, hadis, fıkıh gibi alanlarda çok fazla eserler verilmiştir.²⁹ Bu nesir türü eserlerden bir kısmı da yukarıda da ifade edildiği üzere tercüme ve şerh niteliğindedir.

4. Bâkî (933-1008/1526-1600) ve el-Mevâhib Tercümesi
Kısaca Bâkî ismiyle tanınan Mahmud Abdülbâkî (v. 1008/1600), on altıncı asırda divan edebiyatının en önemli temsilcilerinden olup, "Sultânü'ş-şuarâ" olarak tanınmıştır. Fâtih camii müezzinlerinden birinin oğlu olarak 1526/1527 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelen Bâkî, devrinin önemli medreselerinde okuyup, ünlü hocalarından ders aldı. Böyle bir ortamda onun şâirlik istidâdı inkişâf etmiş, daha on dokuz yaşında iken Zâtî gibi büyük şâirlerin takdirlerine mazhar olmuştur. Neticede şiirden çok iyi anlayan devrin padişahı Kanûnî Sultân Süleyman, Bâkî'yi kendi devrinin en büyük şâiri addetmiş ve ona iltifât ve ihsanlarda bulunmuştur. Kanûnî'nin vefatından sonraki padişahlar da kendisine iltifat etmişler, zaman zaman bazı yanlış anlaşılmalara meydana gelse de genelde onlarla arası iyi olmuştur. Mesela II. Selim zamanında da farklı medreselerin müderrisliğine tayin edilmiştir. Bu arada tayin olduğu Eyüp Medresesinde bulunduğu sırada, Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadisleri toplayıp tercüme etmiştir. Feridûn Bey ve Sokullu Mehmet Paşa gibi devrin önemli devlet adamlarının da himâyesini temine muvaffak olmuştur.³⁰

²³ M.Fuad Köprülü, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, (Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama, 2006), 125.

²⁴ Köprülü, *Divan Edebiyatı*, 125,126, 130.

²⁵ Aslında tercüme faaliyetleri çok eskiye dayanmaktadır ve manası şu an kullanılan biraz daha geniştir. Bilindiği üzere bir lisândan diğer bir lisâna çevirme ve nakletme anlamında kullanılan tercüme kelimesinin, harfiyyen tercüme ve meâlen tercüme gibi farklı usulleri bulunmaktadır. Ayrıca bir kişinin ahvâl-i mahsûsasının tarihi anlamında da terceme-i hâl kullanılmaktadır. Bunların haricinde bu manalara yakın başka anlamlarda da kullanılır ki, hadis eserlerinin ana bölümleri (kitab) içindeki alt başlıklara "terceme" denmesi bunlardandır. Hadislerden çıkarılan hükümlerin bir manada özeti kastedilmektedir. İbn Abbâs'tan bir hadis işiten Ebû Cemre'nin "İbn Abbâsla insanlar arasında tercümân idim." sözünde olduğu üzere,

sözü başkalarına nakletmek, onlara izâh etmek anlamında da kullanılmaktadır. Bk: Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 395; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 403; Buhârî, "İmân", 38.

²⁶ Çelebioğlu, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, 111.

²⁷ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 1195.

²⁸ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*, 1188.

²⁹ Süleyman Çaldak, "Eski Türk Edebiyatında Nesir", *Bilim ve Aklın Aydınlanışında Eğitim 77-78* (Temmuz-Ağustos, 2006): 74-90.

³⁰ Köprülü, *Divan Edebiyatı*, 228.

İstanbul kadılığı, Anadolu Kazaskerliği ve Rumeli Kazaskerliği de dâhil önemli vazifelere tayin edildiyse de, en büyük emeli Şeyhülislamlığa yükselemeyerek tekâüt edilmiştir. Tekâüt edildikten sonra Şeyhülislam makamına ulaşmak için bir takım uğraş içine girmişse de başarılı olamamış ve biraz da bu konudaki başarısızlığının sebep olduğu ümitsizlik onu asabî yapmıştır. Muhtelif hastalıklara yakalanmış, ömrünün son günlerinde de konağındaki hizmetçilere farklı sebeplerle kızmaya başlamış ve 1008/1600'de Ramazan ayının yirmi üçüncü Cuma günü vefat etmiştir.³¹

İyi derecede Arapça, Farsça bilen Bâkî, âlim ve sanatkar bir şair olarak, hep rağbet görmüştür. Şiirlerini âdetâ bir kuyumcu titizliği ile işlemiş, söz sanatlarını ustaca kullanmıştır. Üstatlığını bilhassa gazel ve kasidelerinde göstermiştir. Nitekim dönemin meşhûr anlayışı "eş'şî'rü eşrefu mâ yü'ellefu" tabiri gereği şiir her zaman nesirden önemli addedilmekteydi. O eserlerinde özellikle şiirlerinde yeni buluşlara, kullanılmamış teşbihlere çok önem vermiştir. Nesrin yanında gerektiğinde manzûm eserler de yazmıştır ki, bunlar daha ziyade tercüme tarzındadır. Bunların başında ise Kastallânî'nin "*el-Mevâhibu'l-ledünniye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*" adlı eserini, bazı ilave ve özetleme yaparak tercüme ettiği *Meâlimü'l-yakîn fi sîret-i Seyyidi'l-Mürselîn* isimli eseri gelmektedir. İstanbul kütüphanelerinde çok sayıda yazması bulunan bu eserin, Anadolu'da ve yurtdışındaki birçok kütüphanede farklı nüshaları bulunmaktadır. Bu durum da aslında ne kadar meşhur olduğunun göstergesidir. 1898 senesinde de İstanbul'da iki cilt halinde basımı yapılmıştır.³²

Ayrıca Fezâilü'l-cihâd, Fezâil-i Mekke³³, Hadîs-i Erbaîn Tercümesi gibi tercüme eserleri bulunmaktadır. Bunlar onun ilmî yönünü gösteren eserler olup, sanatıyla ilgili eserleri dîvânındadır.³⁴ Şiirlerinde İstanbul Türkçesini

büyük bir ustalıkla kullanmış, mensûr eserinde de döneminin dil hususiyetlerini yansıtmıştır. Divânlarında bulunması âdet kabul edilen, münâcaât, na't, tevhid gibi türlere Bâkî'nin divânında rastlanmaz.³⁵ Divânında bazen tasavvufî nitelikteki bazı beyitlere yer verdiği görülür.³⁶ Onun ilmî ve dînî yönünü, bu tarz tercüme ettiği eserlerde daha açık bir şekilde görmek mümkündür.

Bâkî'nin tarafından yapılan bu tercümenin yapıldığı yer ve tarihle ilgili kesin bir bilgi olmamakla beraber, şair Nev'î tarafından istinsâh edilen nüshada (Nûruosmâniye Kütüphanesi, numara: 3253) 987 h. (m. 1579) tarihi bulunmaktadır ki, tercümenin en azından bu tarihten önce yapıldığını göstermektedir.³⁷ Bu açılardan bakıldığında Kastallânî'nin eseri üzerine yapılan ilk çalışmalardan kabul edilmesi mümkündür. On altıncı asır Osmanlı toplumunda en meşhûr eserlerden olduğu anlaşılan bu eser, toplumda dînî duygu ve düşüncenin yayılmasında, bilhassa Resûlullah'a (s.a.v.) karşı duyulan hissiyâtın şekillenmesinde en önemli eserlerdendir.

Kastallânî'nin eserine verdiği isim, eserin biraz tasavvufî mahiyet taşıdığını göstermektedir. Eserin bu yönü olmakla beraber daha çok siyer ve şemâil türü eserler içinde sayılmaktadır. Birçok konu, farklı görüşler de bir araya getirilerek anlatılmakta, neticede hangisi tercih edilmesi gerektiği hususuna da işaret edilmektedir. Bâkî tercümede kitabın esas ismini tercih etmemiş, eser üzerinde kendi yaptığı tasarrufları da biraz ihsâs ettiren "*Meâlimü'l-yakîn*" ismini kullanmıştır. Nitekim Eski Türk Edebiyatında tercüme "mana güzeline elbise giydirmek" şeklinde açıklanmış olup, Bâkî de bu manayı şu şekilde ifade etmektedir:

"Ma'nî-i pâkîze ey Bâkî edâ-yı hâb ile
Sîm-ten dildâra benzer kim libâsı yarasa"³⁸

³¹ Köprülü, *Divan Edebiyatı*, 227-232; Halil Erdoğan Cengiz, *Divan Şiiri Antolojisi*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1983), 396,397.

³² *Meâlimü'l-yakîn*'in el yazmaları nüshaları üzerine bir araştırmada bu sayı 43 kadar çıkmaktadır. Ayrıca eserin sadeleştirilerek ve kısaltılarak son zamanlarda birkaç tercümesi bulunmaktadır. Bunlar: Kastallânî, *el-Mevâhibu'l-ledünniye Gönül Nimetleri*, (İstanbul: Bâb-ı âlî'de Sabah Neşriyatı, 1967); *el-Mevâhibu'l-ledünniyye*, trc. İhsan Uzungüngör, şerh: Mahmud Abdülbâkî, (İstanbul: Semerkant Yayınları, 1972); *Mevâhib-i Ledünniyye*, trc. Rahmi Yananlı, (İstanbul: Divan Yayınları, 1983); *İlâhi Rahmet Hz. Muhammed*, trc. Şair Abdülbâkî, sad: İ. Turgut Ulusoy, (İstanbul: Hisar Yayınları, 1984). Eser üzerine Türkiye'de yapılmış bitirme tezleri ve bazı dil çalışmaları da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı metin ve indeks çalışmaları olup bazı varakların kısmî neşir çalışmaları, cümle tipleri ve birleşik cümleler üzerinedir. Bu çalışmalarla ilgili olarak bk: Yakup Poyraz - Ayhan Tergip, "*Bâkî'nin Me'âlimü'l-yakîn Adlı Mensur Eseri*", 140-143.

³³ Halil Sercan Koşık, "Bâkî'nin Arapçadan Tercüme Mensur Bir Eseri: Fezâil-i Mekke Yahut el-İlâm bi-A'lâmi Beledillâhi'l-Harâm Tercümesi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 10 (2014): 131,132.

³⁴ Cengiz, *Divan Şiiri Antolojisi*, 397.

³⁵ Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, (Ankara: Varlık Yayınları, 1983), 71.

³⁶ Örnekler için bk. Yerdelen, "Bâkî Divânı'nda Tasavvufî ve Dînî Öğeler", 99-109.

³⁷ Bk: Yakup Poyraz - Ayhan Tergip, "Bâkî'nin Me'âlimü'l-yakîn Adlı Mensur Eseri", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2010): 137.

³⁸ Sabahattin Küçük, *Bâkî Divânı Tenkitli Basım*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), (431. Gazel), 265. Kenan Bozkurt, "Bâkî'nin Şiirlerinde Tasavvuf, Aşkın Ezelî Boyutu ve Güzellik", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017): 22- 35.

Benzer ifadeler ayrıca *Mevâhib Tercümesi*'nde de şu şekilde geçmektedir: "Abdu'l-bâkî -cezâhullâhu yevme't-telâkî kasd ve himmet ve tasmîm-i azîmet eyledi ki benân-ı kill-k-i beyân ve ser-engüş-t-i hâme-i tıbyânla çehre-i kamer-şuâ' ve ruhsâre-i mihr-iltimâ-i maânîsinden küşe-i knâî ref idûb dîde-i erbâb-ı iştiyâk ve nazar-ı nazâr kıyan-ı merâsîd-ı eşvâkî rûşen kıla."³⁹ Bu tercümede de görüleceği üzere, Kastallânî'nin eseri bazen genişletilerek, bazen de özetlenerek tercüme edilmiştir. Bu açıdan onun tercüme eserlerinin telife yakın olduğu görülmektedir. Dîvânından sonra en meşhur eseri "*Meâlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'i-Mürselin*"⁴⁰ olan Bâkî, bu eseriyle şâirliği yanında diğer ilimlerle de meşgul olduğunu ispatlamıştır. Dîvânındaki bazı beyitlerde de görüldüğü üzere Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) muhabbeti çok fazladır. Dîvânında Resûlullah'ın (s.a.v.), doğumuyla dünyayı aydınlattığını ifade ettiği şu beyti bu durumu daha iyi anlatmaktadır:

Cihân rûşen ziyâsından mahabbet ol Hudâ hakkı

*Çerâğ-efrûz-ı âlem nûr-ı pâk-i Mustafâ ancak.*⁴¹

Nitekim bu durumu eserin mukaddimesi sadedinde yazdığı dîbâcede ifade etmektedir.

5. Bâkî Tarafından Yazılan Dîbâce

Bâkî, tercüme ettiği eserde "mukaddime" olmasına rağmen, bu mukaddimeyi tamamen tercüme etme yoluna gitmemiş, kendisi "dîbâce" başlığı altında bir giriş kaleme almıştır. Kitabın bölümleri hakkında bilgi verilen kısımlar her iki girişte de birbirine benzemekle beraber, Bâkî bu girişin büyük bir kısmını kendisi yazmıştır. Yine burada kullandığı şiirler de Kastallânî'niden tamamen farklıdır. Bâkî'nin bu kitabı seçme sebebi ve tercümede dikkat ettiği hususlarla

ilgili önemli açıklamalara yer vermesi bakımından dîbâce önem arz etmektedir.

Tercümede herkesin anlayabileceği sade bir dil kullanmayı tercih eden Bâkî dîbâcede şâirliğini öne çıkarmıştır. Bu bölümde edebî sanatların birçoğunu kullanmış, konunun daha iyi anlaşılmasına vesile olan ve kendisi tarafından yazılan bazı beyitleri ilave etmiş ve önemli miktarda âyet-i kerime ile konuya giriş yapmıştır. Hz. Hüdâ'ya sayısız hamd ve Hz. Muhammed Mustafâ'ya salât ve selam getirerek başladığı bu bölümde, öncelikle Resûlullah'ın (s.a.v.) varlık âlemi için aydınlatıcı bir cıra olduğu üzerinde durmaktadır. Bu konuda delil olarak da iki âyetten istifade etmektedir.⁴² Salât ve selâmdan sonra asıl konuya geçmekte, hakikati görebilecek göze sahip olanların şu konuyu çok net olarak bileceklerini söylemekte ve ilgili âyetleri sıralamaktadır: "Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin." (Kalem 68/4). "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ 21/107). "İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Biz onları sana hak olarak okuyoruz. Şüphesiz sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin." (Bakara, 2/252). "Öyle ise Allah'a tevekkül et. Çünkü sen apaçık bir hak üzere bulunuyorsun." (Neml, 27/79). Bu arada hadis olduğunu belirtme de "halvetserây-ı lî maallâh" ifadesinde geçen "lîma'allah" sözü, hadis olarak nakledilen bir rivâyetten alınmadır: "Benim Allah ile öyle anlarım olur ki, ne mukarreb melekler ne de bir nebî o yakınlığı elde edebilmiştir."⁴³

Bâkî dîbâcede bu eseri, el-Kastallânî'nin (ö. 923/1517) "*el-Mevâhibü'l-ledünniye* bi'l-minâhi'l-Muhammediyye"sinin tercüme edilmesinin istenmesi üzerine yazdığını belirtmektedir. Dîbâcede Bâkî tarafından, "*el-vezîru'l-a'zemu'l-l-a'lâ ve'l-muşîru'l-*

³⁹ Abdülbâkî, *Mevâhibü'l-ledünniye tercümesi meâlimü'l-yakîn*, (İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmire, 1313), (mütercimnin dîbâcesi 3. sayfa). Not: *Meâlimü'l-yakîn*'den yapılacak dipnotlarda bu baskı esas alınacaktır. Baskı ile ilgili bilgiler şu şekildedir: *Mevâhibü Ledünniyye Tercümesi Meâlimü'l-yakîn*, Müellifi: İmâm Kastallânî şâir-i Buhârî, târih-i te'lifi, 899, mütercimi: Şâir-i meşhûr Abdülbâkî, târih-i tercümesi, 1008. Eser Şemâil Şerife Tercümesi ve Hadîs-i Erbein Tercümesi ile birlikte basılmıştır. (Abdülbâkî -Allah ahirette onun mukâfâtını versin- kasd, himmet ve samimi niyet eyledi ki, beyan kaleminin parmak uçları ve tıbyân kaleminin parmak uçları ile manalarını ay ışığı çehresinden ve güneş parıltılı yüzünden, örtülü olan köşelerin örtüsünü kaldırıp iştiyâk erbâbının nazarını ve şevk aynalarına bakanların gözlerini aydınlık eyleye.)

⁴⁰ Abdülbâkî, *Mevâhibü'l-ledünniye tercümesi meâlimü'l-yakîn*, (mütercimnin dîbâcesi 5. sayfa).

⁴¹ Küçük, *Bâkî Dîvânı*, 245.

⁴² Bunlar şu âyetlerdir: Mâide, 5/15: "Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'an) gelmiştir."

Mâide : 15, Teğâbun, 64/8: "Artık siz Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nûra (Kur'an'a) iman edin. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." Bâkî birinci âyetdeki "nûr" kelimesi hasebince Hz. Muhammed'e (s.a.v.) varlık âleminin aydınlatıcı cırası, ikincisine göre de iman sırrının aydınlıklarına mazhar, aynı zamanda da iyilik ve hayır ışıklarının da kaynağı demektir. Bk: Abdülbâkî, *Mevâhibü'l-ledünniye tercümesi*, 1, (Dîbâce'nin ilk paragrafı).

⁴³ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs*, thk: Yûsuf b. Muhammed, (Dimeşk: Mektebetü'l-ilmî'l-hadîs, 1321), 2: 202. Aclûnî, bu rivâyetin Tasavvuf ehli tarafından çokca kullanıldığını ve Kuşeyrî Risâlesi gibi eserlerde benzer lafızlarla geçtiğini belirtmektedir. Sahîh hadis kaynaklarından herhangi birine işaret etmemektedir. Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 202.

*muazzamu'l-muallâ Muhammed Paşa vefekahü'llâhü*⁴⁴ *limâ yeşâ, hımâhu ammâ yahşâ hazretleri saubından kitâb-ı mezkûrun tercümesi ve tefsiri bâbında fermân-ı âlî şeref sudûr bulup...*" cümleleriyle işaret edildiği üzere, istekte bulunan kişi devrin ünlü vezîri Sokullu Mehmet Paşa'nın (v. 987/1579) bizzat kendisidir. Aslında bu cümleden de anlaşılacağı üzere eser sadece tercüme değil aynı zamanda eserin tefsirinin yapılmasını da kapsamaktadır. Bu itibarla yeniden telife yakın bir çalışma olarak da kabul edilmesi mümkündür. Nitekim eserle ilgili bilgi veren çalışmalarda bu yönüne vurgu yapılmaktadır: "Bakî eseri sadece tercüme etmemiş, içinde geçen âyetlerin tefsirini, hadislerin tahkîkini ve diğer rivâyetlerin yer yer tenkîdini yapmış, bu arada Kastalânî'nin Şafiî olduğu için kaydettiği kendi mezhebine ait meselelere Hanefî meselelerini de eklemiştir. Böylece yüzden fazla kaynağa müracaat edilerek genişletilen eser hem hacim bakımından büyümüş hem de ilmî açıdan değer kazanmıştır."⁴⁵ Dîbâcede üzerinde durulan hususlar şu şekilde sıralanabilir:

6. Tercüme İçin Bu Kitabın Seçilmesi, Bâkî Tarafından *Mevâhib*'in Tanıtılması

Dîbâcede zikrettiği âyetlerde kendisi hakkında net ifadeler bulunan peygamberin peşinden gidenlerin, kutlu neticeye ulaşacak kimseler olduğunu belirten Bâkî, bu konuda başka bir âyete daha işaret etmektedir: "Öyleyse Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve Allah'a karşı gelmekten sakının. Şayet yüz çevirirseniz bilmiş olun ki elçimize düşen sadece apaçık tebliğdir." (Mâide, 5/92). Peşinden de bu âyete göre amel edenlerin Allah'ın rızasına ulaşabileceğine vurgu yapmaktadır. Bu giriş bilgilerini verdikten sonra Bâkî, İslâm ümmetin islahının, öncelikli olarak Resûlullah'ın hayatı ile ilgili haberlerin sonraki nesle nakledilmesi ile mümkün olacağını ifade etmektedir. Nitekim bu amaçla Siyer âlimleri büyük çalışmalar yapmış, bunlardan bir tanesi olan Mevlânâ Ahmed Hatîb el-Kastallânî'nin "*Mevâhibü'l-ledünniye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*" ismini verdiği eseri insanlar arasında çok itibar görmüştür. Bu kitabı tercih etme sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz:

a- Hayırlı arkadaşlar tarafından doğruluğu tasdik edilmesi,

b- İnsanlar arasında faziletinin çokluğu ve meziyetinin fazla oluşu ile meşhûr ve muteber olması,

c- Lafzı ve manasının asrın âlimlerince makbûl ve metbû olması,

d- Bu kitabı okuyanların gönlüne ferahlık vermesi, manalarının âdeta cana can katması ve akıcı olması,

e- Bu özelliklerine rağmen kitabın aslının Arapça yazılması nedeniyle insanların çoğu için kapalı kalması,

f- Ayrıca kitaptaki manaların bazı garîb istiâreler arkasında örtülü kalması.

Bu gibi husûsiyetlerinden dolayı Bâkî bu eseri seçtiğini, fakat bu işin aslında kendi gücünün de üstünde olduğunu tevâzu göstererek belirtmektedir. Peşinden de devrin ünlü vezîri tarafından kendisine bu kitabın tercüme ve tefsiri hakkında ferman verildiğini söylemekte ve ilgili vezîre çok süslü cümlelerle iltifatlar etmektedir.

7. Eserin Tercümesinde Takip Edilen Yöntem

Eser için yukarıda da ifade edildiği üzere sadece tercüme demek doğru olmadığı aslında ilgili fermanın da anlaşılmalıdır. Bâkî bu eserde izlemiş olduğu yöntemi dîbâcede şu şekilde anlatmaktadır:

a- Eserin içindeki âyet-i kerimelerin, meşhur tefsirlerde yazılan en sahih görüşler üzere en açık ibarelerle tefsir edilmesi,

b- Mühim yerlerde ifade edilmesi lüzum eden Hanefî fıkıh meselelerinin, fetva kitaplarından alınıp, sarîh bir şekilde yerli yerine yazılması,

c- Özellikle Kastallânî'nin kendi mezhebine (Şâfiî) uygun açıklamalar yaptığı yerlerde, onun ihmal etmiş olduğu yerlerin bulunması ve fetva kitaplarından nakil yapılması,

d- Büyük imamlar ve bu işin ehli olan âlimler tarafından sahih kabul edilenlerin yazılması,

e- Senedi meçhûl ve isnadı âlimlerce makbûl olmayan münker sözlerden ve itibar edilmeyen nakillerden kaçınmak vâcib olduğundan, din imamlarının tayin buyurdıkları üzere gelen rivâyetlerin za'f, kuvvet, fesâd ve sıhhatlarına işaret edilmesi,

f- Ortaya konulması üzüntüye sebep olacak fuzûlü sözlerden kaçınılması,

⁴⁴ Tergîb tarafından yapılan tezde "vefekahü'llâhü" şeklinde latin harflerine aktarılan fiilin "veffeka" olarak tefîl bâbında okunması daha isabetlidir, çünkü ilgili fiilin sülâsîsi "vefika"dır. Bkz.: Muhammed Murtaşâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, (Kuvveyt: 1410/1990), 26: 489,490.

⁴⁵ Hüseyin Algül, "el-Mevâhibü'l-Ledünniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29: 421.

g- Manasız tafsilâtın ayıklanması,

h- Muteber haşiyelerde mevcut olan tahkîk ehlinin sözlerinden, bazı faydalı bilgiler ve güzel cevapların ilave edilmesi.

Bâkî takip ettiği yöntemi aslında üç beyitte özetlemiştir:

*Zevâidden kılûb tenkîh-u tehzîb Fevâid birle
kıldım nakş-u tehzîb*

*Edîb müşkillerin altûn gibi hâl Beyân evrâkı
kıldım mecdûl*

*Tahayyül âbına zer gibi çöktüm Zer-efşân
yerine göz nuru döktüm.*⁴⁶

Bâkî ayrıca eserinde kusurların bulunabileceğini kabul etmekte ve bunların erbâbı tarafından görüldüğünde unutmama ve yanılma kabul edilip af edilmesini de istemektedir. Buraya yazdığı beyitlerde de aynı konuyu işlemekte, bazı insanların sözleri kötüye çektiklerini ve bunlardan Allah'a sığındığını belirtmektedir. Konuşmada iyi ve kötü sözlerin bulunabileceğini, herkesin iyiyi istediğini ama bunun her zaman olamayacağını anlatmaktadır.

Eserin yazılmasında istifade ettiği Tefsir, Hadis, Usûl, Furû', Meânî, Kelâm, Tıb, Tarih, Siyer ve diğer faziletli fenlerde yazılmış kitapların sayısının yüz civarında olduğu kendisi tarafından belirtilmektedir. Bu kitapların isimlerinin ayrı ayrı verilmesinin işi çok uzatacağını söylemektedir. İsbât edilen şeylerin açıklanması esnasında da ifadelerin gayet açık seçik olmasına dikkat edildiğini ayrıca vurgulamaktadır. Kullandığı delillerin Kur'ân-ı Mübîn âyetleri ve Resûl-i güzîn hadislerinden meydana geldiğinden de esere "Meâlimü'l-yakîn fî sîreti Seyyidi'l-Mürselîn" (Peygamberlerin Efendisinin Sîreti hakkında kesin bilgiler) adını vermiştir.

8. Tercüme Edilen Eserin Bölümleri

Yukarıda ifade edildiği üzere eser bir dîbâce ve on maksaddan meydana gelmektedir. Bölümleri ifade etmek için eserin aslında bulunan "Maksad"⁴⁷ kelimesi

aynen Bâkî tarafından da değiştirilmeden kullanılmıştır.⁴⁸

Birinci Maksad: Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ezelde nübüvvet görevinin verildiği,

İkinci Maksad: Kurân-ı Kerîm, Tevrat, İncil, Zebur ve diğer semâvî sayfalarda ve hadislerde geçen isimleri, evlâdı, hanımları, amcaları, halaları, sütkardeşleri, anne ve babasının baba ve anneleri, hizmetçileri, köleleri, âzadlıları, muhafızları, kâtipleri, mektupları, âlet ve edevâtı, gelen elçiler.

Üçüncü Maksad: Peygamberimizin yaratılışının mükemmelliği, sûretinin güzelliği, güzel ahlâkı, razı olunan hasletleri.

Dördüncü Maksad: Nübüvvetinin doğruluğunu ve risâletini ispat eden mucizeleri.

Beşinci Maksad: Peygamberimizin Miraç pâyesi ile şereflenmesi.

Altıncı Maksad: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kurân-ı Kerîm'de nebiliğinin doğruluğunu ve peygamber olarak gönderilişini isbât eden âyetlerin beyân edilmesi. Yerinin ve derecesinin yüksekliğine dair yeminler, sünnete ittiba etmenin ve ona itâat etmenin gerekliliğine dair deliller. O'nunla ilgili olarak diğer peygamberlerden alınan ahd ve mîsaklar.

Yedinci Maksad: Hz. Peygamber'e muhabbet etmek ve sünnetine uymanın gerekliliği. Ayrıca O'nun âl, ashâb ve tâbîlerine de muhabbet etmenin gerekliliği. Salât ve selâm etmekle ilgili ahkâm.

Sekizinci Maksad: Hastalık ve çeşitli sıkıntılar esnasında tavsiye ettiği ilaçlar, tabir ettiği rüyalar ve gâibden haber vermesi.

Dokuzuncu Maksad: Hz. Peygamber'in zikirleri, duaları ve ibâdetleri.

Onuncu Maksad: Hz. Peygamber'in vefatıyla Allah'ın nimetinin tamamlandığı.

Eserin aslının mukaddimesinde Kastallânî bu bölümlerin muhtevası ile ilgili daha fazla bilgi vermekle beraber, Bâkî bu başlıkları sadece bu kadar tercüme etmiş ve içeriklerini de kısa bir şekilde açıklamıştır.

⁴⁶ Fazlalıklarını ayırıp temiz eyledim. Faydaları nakş edip, süsledim.

Anlaşılmaz yerlerini altın eyledim. Açıklama sayfalarını sağlam ettim.

Tahayyül suyuna altın gibi çöktüm. Altın yıldız yerine göz nuru döktüm.

⁴⁷ Eserin iki baskısında da bu ifadeler bulunmaktadır: Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibu'l-ledünniye bi mineh'l-Muhammediyye*, thk. Me'mûn b. Muhyiddîn el-Cennân, Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, (Beyrût: 1316/1996); Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibu'l-ledünniye bi minah'l-Muhammediyye*, thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî, el-Meketebü'l-İslâmiyyi, (Beyrût: 1425/2004).

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibu'l-ledünniye bi minah'l-Muhammediyye*, thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî, el-Meketebü'l-İslâmiyyi, (Beyrût: 1425/2004). (Not: Çalışmamızda dipnotlar el-Cennân'ın yapmış olduğu tahkîkden verilmiştir. Diğer kaynak olarak kullanıldığında ayrıca belirtilmiştir).

⁴⁸ Sadeleştirme çalışmalarında bölüm başlıkları kullanılmamıştır. Örnek için Necip Fazıl tarafından yapılan sadeleştirmeye bk. Kastallânî, *el-Mevâhib-ül-Ledünniye Gönül Nimetleri*, (sadeleştiren: Adideğmez), (İstanbul: Bab-ı âlide Sabah Neşriyatı, 1967); Kastallânî, *el-Mevâhib-i Ledünniyye*, sadeleştiren: İhsan Uzungörgün, (İstanbul: 1972).

9. Bâkî'nin Tercüme Anlayışı

Bâkî, eser tercüme etme işinin zor olduğunu, fakat bu zorluğa rağmen eserin daha iyi anlaşılabilmesi için tercümede elinden gelen gayreti göstereceğini dîbâcede ifade etmiştir. Onun bu gayretini özellikle anlaşılması güç yerlerde tercüme bazı ilavelerde bulunmasında görmek mümkündür. Aslında tercüme edilen metnin aynen çevrilmeye çalışılmasının çoğu zaman yeterli olmayacağı işin ehli tarafından da kabul edilen husustur. Yukarıda da işaret edildiği üzere, on altıncı asır tercüme eserleri özellikle bu açıdan değerlendirildiğinde telif eser sayılmaları mümkündür.

Bâkî'nin tercümede takip ettiği metot açıklanırken, Kastallânî'nin asıl metninde ilgili yerlerin nasıl ele alındığı hakkında da bilgi verilecektir. Kastallânî'nin eserinde üzerinde durduğu konuların ve olayların kaynaklarının değerlendirilmesi ise müstakil bir çalışmayı gerektirmektedir. Örnek verilecek olursa, "Hakikatı Muhammedî" veya "Nûru Muhammedî" gibi başlıklar altında işlenen ve bu düşüncenin İslam ilimleri içinde nasıl anlaşıldığı veya ortaya çıkış süreci hakkında bilgi vermek bu çalışmanın sınırlarını zorlayacaktır. Burada daha ziyade Bâkî tarafından ilgili rivâyetlerin nasıl tercüme edildiği, bu rivâyetlerin kaynaklarına işaret edilip edilmediği, onun tarafından yapılan tenkitler, değerlendirmeler göz önünde bulundurulacaktır.

Kastallânî'nin eserinde geçen rivâyetlerin genel olarak değerlendirmesi yapan Abdülfettâh Ebû Gudde'nin bu konuda görüşlerine kısaca yer vermek aydınlatıcı olacaktır. O, Ali el-Kârî'nin mevzû hadisleri konu alan kitabı *el-Masnû'* için kaleme aldığı mukaddimede bu husuta şunlara işaret etmektedir: Taberî (v. 310), Ebû Nuaym (v. 430), Beyhakî (v. 548), Suyûtî (v. 910), Kastallânî (v. 923), Zürkânî (v. 1122) gibi âlimler tarafından kitaplarında zikredilen rivâyetler, o rivâyetlerin bu âlimler tarafından sahih görüldüğü anlamına gelmez. Bu âlimlerin amacı çoğu kere ilgili rivâyetleri bir arada vermek, bunları kaydedip, başkalarına nakletmektir. Hatta bazıları bunu bizzat kendileri açıklamışlardır.⁴⁹ Bundan dolayı bu rivâyetlerin bu eserlerde zikredilmiş olması, sahih olduklarının bir göstergesi değildir. Her birinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bazıları hakkında

ilgili eserlerde bilgi verilmekle birlikte, haklarından herhangi bir değerlendirme bulunmayan rivâyetler için bu husus daha bir önem arz etmektedir. Aşağıda bu konu üzerinde ayrıca durulmayacak Bâkî'nin tercüme metodu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.⁵⁰ Eserin ilk bölümleri incelendiğinde bu konularda yeterli örnek mevcut olduğundan, bunlar çerçevesinde onun tercüme anlayışı ile ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Bâkî eserinin dîbâcesinde de ifade ettiği üzere, metni aynen tercüme etme yoluna gitmemiştir. Dîbâcede kendi şiirlerden bazılarını ilave ettiği gibi diğer bölümlerde mevzû ile alakalı Kastallânî tarafından yer verilen şiirler tercüme edilmemiştir.⁵¹ Bâkî, Kastallânî tarafından kullanılan her âyeti de tercüme etmemiştir. Mesela bir hadiste geçen "ketebe" fiilinin anlamının vücûb ifade ettiğini bildirirken Kastallânî iki ayetten (Bakara, 2/183 ve Mücâdele, 58/21) delil getirmektedir. Bâkî burada sadece birini (Bakara, 2/183) zikretmekle yetinmektedir.⁵²

Bâkî'nin yaptığı kısaltmaya başka bir örnek verilecek olursa: Kastallânî, Resûlüllah'ın (s.a.v.) ana rahmine düştüğü sene Kureys'in kıtlık ve darlık içerisinde bulunduğunu, Resûlüllah Efendimizin bereketiyle bu durumdan kurtulduklarını ve bu seneye "senetü'l-feth ve'l-ibtihâc" ismini verdiklerine değinmektedir. Bundan sonra ise İbn- İshâk hadisinde şu şekilde geçmektedir, diyerek farklı bir rivâyete yer vermekte ve bu rivâyette Âmine'nin hamilelik süresince sıkıntı çekmediği ile ilgili hususlar kendisinden aktarılmaktadır. Peşinden İbn İshâk'tan bir beyit nakletmekte, hatta İbn İshâk'ın haricindeki rivâyetlerde bunun biraz farklı olduğuna işaret etmektedir. Irâkî'den de bunların bazı Siyer ehlinin zikrettiği beyitler olduğu, bazılarının bunları İbn Abbâs'ın hadisi olarak naklettiklerini, fakat aslı olmadığı, bilgisini nakletmektedir. Ayrıca bazı rivâyetlerde Âmine'nin hamilelik esnasında birtakım sıkıntılar hissettiği, bazısında ise hissetmediği yolunda bilgiler bulunduğunu, bunların nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili soru sormaktadır. Bunlara cevap olarak Ebû Nuaym'dan bazı bilgiler aktarmaktadır. Ayrıca babasının vefat tarihi ile ilgili olarak farklı rivâyetlere yer vermekte ve Kastallânî bunların içinde tercih edilen meşhûr görüşün annesi iki aylık hamile iken vefat ettiğini bildiren rivâyet olduğunu

⁴⁹ Abdülfettâh Ebû Gudde, "Takdime", *el-Masnû' fi ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû'*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrût: Dâru'l-beşâir, 1994), 18-20; Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 125.

⁵⁰ Başka örnekler için bk: Arslan, "Kastallânî'nin el-Mevâhibu'l-ledünniyye'sinin Bâkî Tercümesi", 185-200.

⁵¹ Örnek için bk: Kastallânî, *Mevâhib*, 27; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniyye tercümesi*, 1: 2.

⁵² Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 30; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniyye tercümesi*, 1: 3.

belirtmektedir. Daha sonraki paragrafta Abdullah'ın defnedildiği yer ile ilgili olarak Nâbiğa rivâyeti olduğu gibi Ebvâ'da defnedildiğine dair rivâyet bulunduğuna işaret etmektedir.⁵³ Bâkî tercümede bu aktarılan hususların hiçbirine değinmemekte, doğrudan "Âmine Hâtun'un hamli iki aylık olunca Abdullah vefât eyledi..." demektedir. Defnedildiği yer olarak da sadece Nâbiğa'yı bahsetmektedir.⁵⁴

Kastallânî bazı rivâyetlerdeki garib kelimeleri de açıklamaktadır. Meselâ Resûlullah'ın (s.a.v.) nikâhında, nikâh hutbesini Ebû Tâlib'in okuduğunu belirttiği yerde, bu hutbedeki üç tane garib kelimeyi açıklamaktadır.⁵⁵ Bâkî tarafından yapılan tercümelerde bu kelimelerin anlamları verilmekte, ayrıca kelimelerle ilgili başka hususlara işaret edilmemektedir. Buradaki hutbe tercüme edilmediğinden ilgili kelimelere de hiçbir şekilde değinilmemiştir.⁵⁶ Yine mehir olarak verilen miktarın açıklandığı yerde, mehrin oniki ukiyye altın ve bir neşş olduğu ifade edilmektedir. Kastallânî ukiyyenin kırk dirheme ve neşş denilen şeyin de yarım ukiyye eşit olduğunu açıklamaktadır.⁵⁷ Bâkî'de ise bu açıklamalardan sadece ukiyyenin kırk dirhem olduğu ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Diğer kelime tercümenin içinde verilmiş, ayrıca açıklanmamıştır.⁵⁸

Kastallânî Resûlullah'ın (s.a.v.) doğduğu sene, ay, gün ve doğumun gece mi, yoksa gündüz mü olduğu ile ilgili olarak farklı rivâyetleri bir arada vermektedir. Hatta peşinden eğer gece doğduğu kabul edilirse, o zaman Kadir gecesi mi, yoksa Mevlid gecesi mi daha faziletlidir? diye soru sorulacak olursa, Mevlid gecesi daha hayırlıdır, deyip, üç başlık halinde sebeplerini açıklamaktadır.⁵⁹

Bâkî ise bu konularda kısaca tercih edilen görüşü yer vermekte, diğerleri hakkında fazla bilgi vermemektedir.⁶⁰

Bâkî yine asıl metinde zikredilen hadislerin sıralamasını bazen aynen muhafaza ederken, bazen de yerlerini değiştirmektedir.⁶¹ Ayrıca Kastallânî'nin yaptığı bazı nakillerde de takdim ve tehirler⁶² yapmaktadır.⁶³

Bâkî kendi tercüme anlayışına uygun olarak, çoğu zaman ilave açıklamalarda bulunmaktadır. Kastallânî, "Allah'ın ilk yarattığı kalemdir. Onu yarattığında "Yaz." buyurdu. Kalem buna karşılık, "Ne, yazayım" dediğinde, "Her şeyin mikdarlarını yaz" buyurdu."⁶⁴ Hadisini naklettikten sonra başka bir rivâyete geçmektedir. Bâkî ise bu hadisi tercüme ettikten sonra, "Yani her birinin ömrünü, rızkını ve sâir ahvâlini takdîr ile yaz dimektir." şeklinde açıklamaktadır.⁶⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dedelerinin isimlerini zikrettiği bölümde Kastallânî, bazı isimlerin manaları hakkında bilgi vermekte, bazıları hakkında ise daha kısa açıklamalar yapmaktadır. Bâkî bu bölümde de bazen isimlerin anlamları hakkında da ilave izâhlar eklemektedir. Meselâ Gâlib'in, Fih'r'in oğlu olduğu bildirilen yerde, "... Fih'r'in asıl manası avuç doldurur taş dimektir..." şeklinde ismin manasını vermektedir. Peşinden benzer açıklamayı Nadr için "... Nadr'ın manası altın dimektir..." diyerek yapmaktadır.⁶⁶

İlk inen âyetlerle ilgili yerde Müddessir sûresinin ilk âyetlerinin manasını "kalk ve inzâr eyle" şeklinde yaptıktan sonra, ayrıca "inzâr" kelimesini açıklamaktadır: "İnzârın manası korkacak haber vermektir. Mesela bu küfr ve dalâl sizi cehenneme götürür ve onda şu asl-ı azâb ile muazzeb olursuz, dime gibi Hak celle ve a'lâ dehî resûlüne emr idüb ümmetine korkulu haber vir, mütenebbih olsunlar diyü buyurdu."⁶⁷

Bâkî tercümenin iyi anlaşılması için bazen ilave kelimeler eklemekte bazen de daha uzun açıklamalar yapmaktadır. Bu da onun önceliğinin mananın en güzel bir şekilde aktarılması olduğunu göstermektedir.

⁵³ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 61,62.

⁵⁴ Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 21.

⁵⁵ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 101.

⁵⁶ Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 28.

⁵⁷ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 102.

⁵⁸ Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 30.

⁵⁹ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 73-77.

⁶⁰ Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 23, 24.

⁶¹ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 28; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 3.

⁶² Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî,

Şerhu'l-allâmeti'l-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye, tas: Muhammed Abdu'l-azîz el-Hâlidî, (Bejrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417/1996), 1: 74.

⁶³ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 31; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 4; örnekler için bk. Arslan, "Kastallânî'nin el-Mevâhibu'l-ledünniyye'sinin Bâkî Tercümesi", 187-188.

⁶⁴ Tirmizî, "Kader", 17.

⁶⁵ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 37; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 8.

⁶⁶ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 49, 50; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 15.

⁶⁷ Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 32.

Bu sebepten çoğu yerde asıl metinde bulunmayan, fakat manayı daha açık hale getiren, güzelleştiren ifadeler kullanmıştır. Mesela Bâkî, Ömer b. Abdulazîz'in müslüman olan bir Yahûdî'ye sorduğu, "İbrâhîm'in iki oğlundan hangisi için kurban edilmesi emrolundu?" şeklindeki soruyu tam anlaşılabilmesi açısından şu şekilde tercüme etmiştir: "Allah Teâlâ hazretleri cânibinden kurban olunması emr olunan İsmâil aleyhisselâm mı idi, yoksa İshâk aleyhisselâm mı idi?"⁶⁸

Kastallânî kitabına aldığı hadislerin bir kısmı için, kaynağa işaret etmekte, bazen de o hadisin sahihlik durumu hakkında görüşleri sıralamaktadır.⁶⁹ Mesela Kastallânî "Küntü nebiyyen..." hadisi hakkında Hâfız İbn Receb'in *Letâif*inde bazılarının bu hadisi, "Metâ kütibte" şeklinde rivâyet ettiğini ifade etmekte ve ayrıca başka bir râvî tarafından rivâyet edilen lafzına işaret etmektedir. Bâkî ise bu bilgileri vermeksizin hadisin bu lafızlarla da vâkî olduğunu söylemekle yetinmektedir.⁷⁰

Kastallânî mesela Tirmizî'den aktadığı rivâyetin sonunda onun hadis ile ilgili değerlendirmelerini de aktarmaktadır. Bâkî ise bu değerlendirmelere çoğu kere yer vermemekte hadisi tercüme etmekle yetinmektedir. "Sana nübüvvet ne zamanda vâcib oldu, dediler: "Ve Ademu beyne'r-rûhi ve'l-cesed" deyü buyurdu." Hadisi bu şekilde tercüme etmekte, aslında son kısmını tercüme etmemiş, aynı ifadeyi tekrarlamıştır. Hadisin sonunda Tirmizî tarafından "hadîsun hasenun" diye yapılan değerlendirmeye Kastallânî yer verdiği halde, Bâkî hiç almamıştır.⁷¹

Kendisine ne zaman peygamberlik verildiğini soran bir kimseye Resûlullah, ".. Adem (a.s.) rûhla cesed arasında iken benden ahd ve mîsâk alındığı zamanda peygamber olmuş idim..." diye cevap vermiştir. Hadisin Şa'bî'nin rivâyeti olduğu Kastallânî tarafından bildirildikten sonra, bu rivâyetin İbn Sa'd'dan alındığı ve bunun Câbir el-Cu'fî'den nakledildiği ve İbn-i Recep tarafından da zikredildiği bildirilmektedir. Bâkî ise

sadece "Şa'bî rahmetullâhi aleyh şöyle eydür.." diyerek rivâyeti tercüme etmektedir. Aşağıdaki bölümde farklı örnekler de verileceği üzere Bâkî burada hem eser isimlerini, hem de râvilerin isimlerini zikretmemektedir.⁷²

Hz. Âdem'in (a.s.) af edilmesi için yalvarırken, "Yâ Râb. Muhammed hakkı için beni mağfiret eyle..." diye başlayan rivâyeti Kastallânî, Ömer b. Hattâb'dan nakletmektedir. Peşinden ise bu rivâyetin Beyhakî'nin Delâilin'de, Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem'in hadisi olduğunu söylemekte ve ondan Abdurrahmân'ın bu hadiste teferrüd ettiği bilgisini aktarmaktadır. Ayrıca bu rivâyeti Hâkim'in de naklettiğini ve hadis için sahih hükmünü verdiğini belirtmektedir. Bâkî ise rivâyetin tercümesinde bu bilgilere yer vermemektedir.⁷³

"Eğer şöyle bir soru sorulursa" diye Kastallânî tarafından sorulan bir sorunun cevabı, kendisi tarafından İmâm Gazâlî'nin *en-Nefh ve't-tesviye* isimli eserinden alıntı yapılarak cevaplanmıştır. Bâkî ise bunu "İmâm Gazâlî (r.a.) bazı müellefâtında..." diye tercüme etmekte, eser ismini ayrıca belirtmemektedir.⁷⁴

Âl-i imrân sûresi 3/81. âyet-i kerimesininden sonra Kastallânî, Takıyyu'dîn es-Subkî'den alıntı yapmıştır. Bâkî ise ilgili âyetin Arapça metninden sonra yaptığı açıklamaların es-Subkî'ye ait olduğunu belirtmeden tercümeyle devam etmiştir.⁷⁵

İbn Tuğru Bek et-Türkî'nin (Ebû Ca'fer Ömer b. Eyyûb ed-Dımaşkî) "*(ed-Dürrü'n-nazîm fi) mevîdî'n-nebiyyi'(l-kerîm)*" isimli eserinden Kastallânî'nin yaptığı nakil yine Bâkî tarafından, "Rivâyet olundu ki, Allah Tebâreke ve Tekaddes hazretleri Âdem aleyhi's-selâmı halk ettiği zamanda..." diyerek eser ismine işaret etmeksizin tercüme edilmiştir.⁷⁶

Bâkî ve ondan da önce Kastallânî'nin naklettikleri hadislerin senedi hakkında hiçbir bilgi vermedikleri bölümler bulunmaktadır. Kastallânî İbn Tuğru(1) Bek'in "*Mevlid*" isimli eserinden yaptığı bir nakil için

⁶⁸ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 57; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 19.

⁶⁹ Örnekler için bk: Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 28, 29.

⁷⁰ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 29, 30 ile Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 3. Tergib tarafından yapılan tezde burada bir karışıklık bulunmaktadır: "Ve bazı rivâyette Peygamber -aleyhi's-sellâtü ve's-selâm-a suâl olundukta "metâ künte nebiyyen" diye sual olundu. Cevap buyurdukta "kütibet nebiyyen ve ene beyne'r-rûhi ve'l-cesedi" diyü buyurdu." Buradaki Arapça ibareler sırasıyla, "metâ kütibte nebiyyen" ve "kütibtü nebiyyen ve âdemu beyne'r-rûhi ve'l-cesed" şeklinde olmalıdır. Bk. Tergib, *Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi*, 69. (Not: Elimizde Tergib tarafından kullanılan metnin aslı olmadığından oradan ayrıca karşılaştırma

imkânımız olmamakta, bu hususlar kullandığımız baskı esas alınarak ve Arapça dil kuralları gereği yapılmaktadır).

⁷¹ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 30; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 3.

⁷² Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 32; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 4,5.

⁷³ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 43; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 12.

⁷⁴ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 30; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 3.

⁷⁵ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 33; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 5.

⁷⁶ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 35; Bâkî, *Mevâhibu'l-ledünniye tercümesi*, 1: 6.

Hâkim'in *Sahih*'indeki "Âdem aleyhisselâm, Muhammed (s.a.v.) isminin arşda yazılı olduğunu gördü. Allah Teâlâ Âdem'e: Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım" buyurdu." rivâyetini şâhit göstermektedir. *Mevlid*'den aldığı nakilde herhangi bir senede yer vermediği gibi, şâhid olarak zikrettiğinde de senede işaret etmemektedir. Sadece ilgili rivâyetin nasıl anlaşılması gerektiği ile olarak, "Eğer suâl olunub, Eşâ'ıra Mezhebinde Hak Subhânehû ve Teâlâ'nın efâli hod mualletü bi'l-garaz değildir..." diye devam ederek cevap vermektedir.⁷⁷

Bâkî tarafından tercüme edilmeyen bazı yerler ise, Kastallânî'nin zayıflığına işaret ettiği konulardır.⁷⁸

Bâkî dîbâcede de belirttiği üzere anlatılması üzüntüye sebebiyet verecek yerleri tercüme etmemekte veya çok kısa özetlemektedir.⁷⁹

10. Sonuç

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını konu alan Siyer çalışmaları erken devirlerden itibaren tedvin edilmiş ve ilk üç asırda temel eserler meydana gelmiştir. Türklerin İslam Dini'ne girmeleri ile birlikte diğer dînî kaynakların tercüme edilmesi faaliyetin yanında, Siyer eserleri tercüme edilmeye başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti zamanında da devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı devri olan onaltıncı asır, Türk Edebiyatı açısından da en güzel örneklerin verildiği bir dönemdir. Sadece nazım değil, nesir alanında da durum aynı şekilde olup, özellikle Kânûnî devrinde Türkçe yazılmış mensûr eserler çok artmıştır. Onaltıncı asrın bir diğer özelliği ise tercüme eserlerin çoğalması ve bu konuda başta padişah olmak üzere devlet adamları tarafından yapılan teşviklerin artmasıdır. Çalışmaya konu olan eser de devrin önde gelen devlet adamlarından Sadrâzam Sokullu Mehmet Paşa'nın teşvikiyle, Bâkî tarafından tercüme edilen *Meâlimü'l-yakîn fi sîreti seyîdi'l-mürselîn* isimli eserdir. Şiirleri ile meşhur olan Bâkî, aynı zamanda nesirdeki ustaltılığını ve Arap Dili ve Temel İslam Bilimlerine olan vukufiyetini bu eseriyle göstermiştir.

Bâkî eserini Dîbâce bölümü hâric tutulursa, çok sade bir dille yazmıştır. Bu durum onaltıncı asır şâirlerinin bir taraftan da toplumla ilişkilerinin canlılığının da bir şâhididir. Onlar edebî sanatların her birini kullanmakta başarılı oldukları gibi, bunu yeri geldiğinde sade bir dille de ifade edebilmektedirler.

Böylelikle dînî değerlerin insanlar arasında yayılmasına ve herkes tarafından öğrenilmesine katkı sağlamışlardır. Bâkî'nin bu tercümesinin, neredeyse eserin aslına yakın bir şekilde meşhur olmasında bu yön göz önünde bulundurulmalıdır.

Eser onaltıncı asır tercüme faaliyetleri hakkında fikir vermesi bakımından ayrıca önemlidir. Tercüme anlayışı günümüzden biraz farklı olup, şerh ile birlikte anlaşılmalıdır. İlgili esere gerektiğinden bazı ilaveler yapıldığı gibi, gerektiğinde bazı bölümlerin kısaltılması yoluna da gidilmiştir. Onaltıncı asırda halkın rahat istifade edeceği eserler üzerinde yoğunlaşma olduğu gibi, bu eser de bu bakımdan bir örneklik teşkil etmektedir. O, eserin girişinde belirttiği üzere fuzûlî olan yerleri, anlatılması insanlar arasında farklı şekilde anlaşılacak yerleri veya yanlış anlaşılıp üzüntüye sebep olacak hususları tercüme etmemiştir.

Eserin tercümesi Bâkî bir şâir tarafından yapılması ve içerisinde eski deyim ve sözlere de yer vermesi gibi özellikleri bakımından ise özellikle Edebiyat alanında ilgileri üzerine çekmektedir. İlgili dönemin Siyer ve Hadis anlayışı alanında ise daha geniş çalışmalara konu olacak bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Abdülbâkî. *Mevâhibül'l-ledünniye tercümesi meâlimü'l-yakîn*. İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmire, 1313.
- [2] Abdulfettâh Ebû Gudde. "Takdime". *el-Masnû' fi ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû'*. Thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. Beyrût: Dâru'l-beşâir, 1994.
- [3] Abdülhay el-Kettânî. *Fihri'sü'l-Fehâris*. Beyrût: 1402/1982.
- [4] Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*. Thk: Yûsuf b. Muhammed, Dîmeşk: Mektebetü'l-ilmî'l-hadîs, 1321.
- [5] Ahatlı, Erdiç. *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- [6] Algül, Hüseyin. "el-Mevâhibü'l-Ledünniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 421. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- [7] Arslan, Ali. "Kastallânî'nin el-Mevâhibü'l-ledünniyye'sinin Bâkî Tercümesi: Me'âlimü'l-

⁷⁷ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 35; Bâkî, *Mevâhibü'l-ledünniye tercümesi*, 1: 6.

⁷⁸ Kastallânî, *Mevâhib*, 1: 66; ayrıca bk. Arslan, "Arslan,

"Kastallânî'nin el-Mevâhibü'l-ledünniyye'sinin Bâkî Tercümesi", 1196-200.

⁷⁹ Bâkî, *Mevâhibü'l-ledünniye tercümesi*, 1: 28.

- yakîn-Tercüme ve Rivâyet Tercihi Yöntemi Açısından İncelenmesi-". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51 (Haziran 2019): 181-205.
- [8] Baçoğlu, Tuncay. "Muhammed b. Abdülbâkî Zürcânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 580. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- [9] Bozkurt, Kenan. "Bâkî'nin Şiirlerinde Tasavvuf, Aşkın Ezelî Boyutu ve Güzellik". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017): 22- 35.
- [10] Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. Beyrût: Dâru İbn-i Kesîr, 1987/1407.
- [11] Cengiz, Halil Erdoğan. *Divan Şiiri Antolojisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1983.
- [12] Çaldak, Süleyman. "Eski Türk Edebiyatında Nesir". *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim* 77-78 (Temmuz-Ağustos, 2006): 74-90.
- [13] Dadaş, Cevdet. Bâkî Fezâilü'l-cihâd Değerlendirme-Metin İndeks. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 1995.
- [14] Demircan, Adnan. *Siyer*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- [15] Deniz, Ruşen. *Bâkî'nin Meâlimü'l-yakîn fi sîreti Seyyidi'l-mürselin adlı eserindeki Tümleme Birleşik Cümleler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993.
- [16] Gürkan, Nejdî. *Arap Edebiyatında Memlûklülere Dönemi*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2000.
- [17] Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991.
- [18] İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafiz eş-Şelebî. Kâhire: 1375/1955.
- [19] İbn Sa'd. *Tabakâtü'l-kübrâ*. Nşr. İhsan Abbâs. Beyrût: Dâru sâdir, 1388/1968.
- [20] Jonesc. Marsden. "Mukaddime". *Kitâbu'l-Meğâzî li'l-Vâkidî*. Thk. Marsden Jonesc. 1: 5-35. Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 1984/1403.
- [21] Kandemir, Yaşar. "Şemâil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 497-500. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- [22] Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *el-Mevâhibü'l-ledunniye bi minahu'l-Muhammediyye*. Thk. Me'mûn b. Muhyiddîn el-Cennân. Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1996. **(Not: Dipnot kullanımında bu baskı esas alınmıştır)**.
- [23] ....., *el-Mevâhibü'l-ledunniye bi minahu'l-Muhammediyye*. Thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî. Beyrût: el-Meketebü'l-İslâmiyyi, 1425/2004.
- [24] Karatay, Fehmi Ethem. *Arapça Yazmalar Kataloğu*. İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları: 1966, 3: 272-274.
- [25] Kâtip Çelebi (Hâcî Halîfe). *Keşfu'z'zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-funûn*. İstanbul: 1971.
- [26] el-Kettânî, Abdülhay, *Fihrisü'l-Fehâris*, Beyrût, 1402/1982.
- [27] Koşık, Halil Sercan. "Baki'nin Arapçadan Tercüme Mensur Bir Eseri: Fezâil-i Mekke Yahut el-İ'lâm bi-A'lâmi Beledillâhi'l-Harâm Tercümesi". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 10 (2014): 131-148.
- [28] Köprülü, M. Fuad. *Divan Edebiyatı Antolojisi*. Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama, 2006.
- [29] Küçük, Sabahattin. *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- [30] ....., *el-Mevâhib-ül-Ledüniye Gönül Nimetleri*. Sad: (Kısakürek, Necip Fazıl) Adıdeğmez. İstanbul: Bab-ı âlide Sabah Neşriyatı, 1967.
- [31] ....., *el-Mevâhib-i Ledüniyye*. Sad: İhsan Uzungörgün. İstanbul: 1972.
- [32] ....., *İmam-ı Kastallânî Mevâhib-i Ledüniyye Tercümesi*. Osmanlıcaya Çev: Bâkî, Sad: H. Rahmi Yananlı. İstanbul: 1983.
- [33] Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrût: Dâru'l-ihyâ-i türâsi'l-Arabiyyi, 1954.
- [34] Necatigil, Behçet. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. Ankara: Varlık Yayınları, 1983.
- [35] es-Sekkâ, Mustafa - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafiz eş-Şelebî. "Mukaddime". *es-Sîretü'n-nebeviyye libni Hişân*. Thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafiz eş-Şelebî. 1:3-24. Kâhire: 1375/1955.
- [36] Şenel, Abdülkadir. "Kastallânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 583-584, Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- [37] Sâmî, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- [38] Şulul, Kasım. *Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebî (a.s.)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- [39] Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: 2008.
- [40] Poyraz, Yakup - Tergip, Ayhan. "Bâkî'nin Me'âlimü'l-yakîn Adlı Mensur Eseri". *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2010): 135 - 143.
- [41] Tergip, Orhan. *Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi* (Metin-Sözlük). Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2010.

- [42]Turhan, İsmail Hakkı. *Bâkî'nin Mevâhibü'l-ledünniyye Tercümesinde Karmaşık Birleşik Cümle Tipleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992.
- [43]Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- [44]Uzundağ, M. Said. "Kastallânî ve Şerh Metodu Üzerine". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2, 2011, 277-305.
- [45]Vâkidî. *Kitâbu'l-Meğâzî*. Thk. Marsden Jonesc. Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 1984/1403.
- [46]Yazar,Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- [47]Yerdelen, Cevat. "Bâkî Dîvânı'nda Tasavvufî ve Dînî Öğeler". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (2015): 95-110.
- [48]Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Siyerü a'lâmin-nübelâ*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, vdğr. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1982/1402.
- [49]ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-arûs*, Kuveyt, 1410/1990.
- [50]Zekkâr, Süheyl. "Mukaddime İbn Şihâb ez-Zührî'nin Meğâzî Adlı Eseri ve Hayatı". İbn Şihâb ez-Zührî el-Meğâzî İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar. trc. Mehmet Nur Akdoğan. 11-26. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016,.
- [51]ez-Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî. *Şerhu'l-allâmeti'l-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye*. Tsh: Muhammed Abdu'l-azîz el-Hâlidî. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417/1996.